

ВЛАДИМИР В. КОЗАР*

Правни факултет за привреду и правосуђе
Нови Сад

УДК 339.742

Прегледни рад
Примљен: 31.01.2020
Одобрен: 24.02.2020
Страна: 665-680

ХУМАНИЗАЦИЈА ПОЛОЖАЈА ДУЖНИКА – ИНДИВИДУАЛНИ СТЕЧАЈ

Сажетак: У нашем позитивном праву дозвољено је покретање и спровођење стечаја само над привредним друштвима и другим правним лицима, а није могуће спровођење личног банкрота над физичким лицем, предузетником или пољопривредником. Хуманизација положаја дужника физичких лица, изван стечајног поступка, остварује се прописивањем низа заштитних мера и механизма, као што је привремено одлагање извршења, или забраном извршења на јединој непокретности у власништву дужника физичког лица ради намирања несразмерно мањег износа потраживања. У раду је анализирана потреба додатне заштите ове категорије дужника, прописивањем института индивидуалног стечаја, чија је суштина репрограм и делимичан отпуст дуга, као и избегавање пленидбе личне имовине у поступку принудног извршења. Идеја личног банкрота, који треба да буде морално и друштвено прихватљив, јесте да се презадуженом грађанину омогући нови финансијски почетак, тако што се, након окончања стечаја током којег под надзором повереника измирује део својих обавеза, ослобађа свих преосталих дугова. Аутор је упоредио положај инсолвентних правних лица са ситуацијом у којој се налазе презадужена физичка лица, закључивши да многи институти и правне последице стечајног поступка, као што је забрана индивидуалног извршења, престанак обрачунања камате и реорганизација, омогућавају бољи положај правним лицима, закључивши да би такве погодности требало омогућити и физичким лицима, увођењем личног банкрота.

Кључне речи: лични банкрот; хуманизација; дужник; индивидуални стечај; извршење; стечај потрошача; отпуст дуга; репрограм дуга

Увод

Институција стечаја је била позната још у старој Грчкој, а и у раној јеврејској држави. У Римском праву институт стечаја појавио се у својим првобитним и основним облицима као персонална егзекуција, што значи да је дужник својом личношћу одговарао за исплату дуга. Први облици стечаја појављују се након продирања реалног и потискивања персоналног извршења у остварива-

* kozarv@yahoo.com. 0652170419

њу захтева поверилаца, што упућује на чињеницу да објект извршења престаје да буде дужникова личност, већ то постаје његова имовина.

У свету доминирају два система стечајног права: романски и германски. Изузетак представља Шпанија која, иако води романско порекло, у начелу усваја германски систем, при чему држава преко суда и стечајног управника штити интересе обе стране у стечају, док је у романском систему присутно расправно начело где свака страна у поступку (поверилац и дужник) штити своје интересе (Јовановић – Zattila, Чоловић, 2007: 29; Дукић, 2008: 9).

У законодавству Србије институт стечаја први пут се може уочити у Закону о судејском поступку у парницама грађанским из 1853. године, у коме се одредбе „о стецишту” налазе у глави IX. Стечај је регулисан по угледу на аустријски *Konkursordnung*. Кодификација стечајног права извршена је 1861. године Законом о стецишном поступку, који је јасно већ у параграфу 1. прописивао стечајне разлоге.¹ Законодавац је прописао могућност принудног поравнања у стечају и поступак поравнања, док принудно поравнање ван стечаја није било предвиђено.

Хуманизација положаја дужника физичких лица остварује се прописивањем низа заштитних мера и механизма, који олашкавају њихов положај. Заштита дужника једно је од начела нашег облигационог права, која се постиже одговарајућим нормама као што је забрана анатоцизма – уговарања камате на камату.² У области финансијских услуга, заштита дужника физичких лица уређена је посебним прописима,³ који омогућавају застој у отплати (мораторијум) на основу споразума са банком.⁴

Поред одредаба материјалног права, и процесни закони садрже правила која омогућавају дужнику извесно време потребно да обезбеди средства ради измирења обавеза према повериоцима. Одлагање извршења под веома рестриктивним условима, могуће је на предлог извршног дужника, који може једном у току извршног поступка из нарочито оправданих разлога да предложи јавном извршитељу да се одложи извршење, ако учини вероватним да би услед извршења претрпео ненадокнадиву или тешко надокнадиву штету.⁵ Јавни извршитељ може условити одлагање полагањем јемства, изузев ако би то довело извршног дужника или чланове његове породице у тешку оскудицу,⁶ с тим што

¹ Закон о стецишном поступку био је донет под утицајем привремене Стечајне уредбе у Угарској из 1853. године, а мењан је и допуњаван више пута и то 1864, 1876, 1900. и 1902. године и био је на снази све до 1930. године.

² Закон о облигационим односима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93, 22/99, 23/99, 35/99, 44/99 чл. 400 ст. 1, (Даље у тексту и фуснотама: ЗОО), прописује да је ништава одредба уговора којом се предвиђа да ће на камату, када доспе за исплату, почети тећи камата, ако не буде исплаћена.

³ Закон о заштити корисника финансијских услуга, *Службени гласник РС*, бр. 36/2011, 139/2014 (Даље у тексту и фуснотама: ЗЗКФУ)

⁴ ЗЗКФУ, чл. 32 ст. 2 и 3.

⁵ Закон о извршењу и обезбеђењу, *Службени гласник РС*, бр. 106/2015, 106/2016 (Аутентично тумачење), 113/2017 (Аутентично тумачење), 54/2019, 9/2020 (Аутентично тумачење), чл. 122 ст. 1 и 2. (Даље у тексту и фуснотама: ЗИО)

⁶ ЗИО, чл. 122 ст. 3.

трајање одлагања одређује у зависности од околности.⁷ Дакле, могућност и трајање одлагања појединачног (индивидуалног) извршења зависи од дискреционе оцене јавног извршитеља који спроводи извршење.

Међутим, одложено извршење у једном поступку, не спречава другог или истог повериоца да покрене нови поступак извршења на имовини дужника. На ситуацију у којој се налазе дужници указује и податак да је 4,48% кредита одобрених становништву сврстано у категорију проблематичних (Ђорђевић, 2019: 1), као и да су јавни извршитељи у 2017. години продали 3.736 станова и кућа.⁸ Извршитељи само спроводе одлуке које је донео суд и немају дискреционо право да одлучују о социјалном положају дужника (Трешњев, 2020: 1). Од почетка 2020. године заштита дужника појачана је са више измена,⁹ међу којима је значајна новела да се не може одредити извршење продајом једине непокретности у власништву извршног дужника физичког лица ради намирења потраживања чија главница не прелази износ од 5.000 евра у динарској противвредности по средњем курсу Народне банке Србије на дан подношења предлога за извршење.¹⁰ Тиме ће се спречити продаја дужникове имовине велике вредности ради намирења багателног или несразмерно мањег износа потраживања, али само из комуналних и сродних услуга, сагласно начелу сразмере (Kozar, Lazarević, 2019: 5).

Наведени изузетак је ограниченог дејства јер се односи само на потраживања из комуналних услуга, а и то неплаћено потраживање свакодневно се увећава услед обрачуна затезне камате, што значи да ће протеком времена прећи законски лимит од 5.000 евра и тиме омогућити извршење и „продајом једине непокретности у власништву извршног дужника”. Шта више, сама природа извршног поступка који се спроводи ради принудног остваривања потраживања индивидуалног повериоца, отежава трајно и свеобухватно реструктурирање дужникових обавеза и побољшање његовог положаја. Јер, физичко лице чија редовна примања и имовина расположива нису довољни за потпуно намирење потраживања, која се сваког дана увећавају за затезну камату, може упркос делимичним отплатама, остати у положају вечитог извршног дужника, због правила о урачунавању камата и трошкова¹¹, а имајући у виду да у грађанском праву нема „апсолутне” застарелости,¹² дакле до краја живота, што са економског, психолошког и социолошког аспекта чини његов положај крајње нехуманим, а на дужи рок и егзистенцијално неодрживим. Такав дужник не

⁷ ЗИО, чл. 126 ст. 2.

⁸ Стање ствари, доступно на адреси: <https://sta.njestvari.com/2018/12/29/u-2017-godini-prodali-3736-stanova>, 08.02.2020.

⁹ Такође, значајно увећани прагови зарада, плата као и пензија, који су изузети од извршења чиме ће се спречити да извршење угрози основне потребе за живот извршног дужника.

¹⁰ ЗИО, чл. 394 ст. 2.

¹¹ Ако дужник поред главнице дугује и камате и трошкове, урачунавање се врши тако што се прво отплаћују трошкови, затим камате и најзад главница (ЗОО, чл. 313).

¹² Застаревање се прекида подизањем тужбе и сваком другом повериоцевом радњом предузетом против дужника пред судом или другим надлежним органом, у циљу утврђивања, обезбеђења или остварења потраживања (ЗОО, чл. 388). Кад је прекид застаревања настао захтевом принудног извршења или обезбеђења, застаревање почиње тећи изнова од дана окончања овог поступка (ЗОО, чл. 392 ст. 4 и 5).

може започети редовну привредну активност ни као предузетник, ни као члан привредног друштва, јер ће средства намењена пословању на рачуну радње или удели у друштву бити заплешени у извршном поступку. То даље доводи до прибегавања симулованим правним пословима, којима се прикрива комерцијална делатност дужника, што може довести до спорова и других проблема, а неће омогућити намирење поверилаца.

Увећање дуга обрачунавањем затезне камате као последице дужничке доцње

На неповољан положај дужника утичу и други фактори, као што је затезна камата. Јер, и за време док траје одлагање извршења затезна камата не престаје тећи, па се дуг, који дужник није могао добровољно да измири, увећава по стопи вишој од 8% годишње,¹³ с тим што ако је стопа уговорене камате (нпр. из уговора о краткорочном кредиту) виша од стопе затезне камате, она тече и после дужникове доцње.¹⁴ Дуг од милион динара у доцњи, за пет година увећаће се на 1.596.067,00 динара, дакле за више од 50%. Дуг од 100.000 евра износиће 140.014,95 евра после пет година доцње.

Извршном поступку често претходи парнични поступак, из кога потиче извршна исправа. У парничном поступку, који по природи траје више година, решава се спор као стање конфликтне неизвесности између странака - наводног повериоца и наводног дужника, који добијају законско процесно-правно својство извршног повериоца и извршног дужника, тек након правноснажности и извршности пресуде и покретања поступка извршења. Међутим, затезна камата као материјално-правна последица дужничке доцње¹⁵ претходи овим поступцима и почиње тећи много пре покретања парничног поступка у коме је утврђено спорно право, које се касније принудно остварује у извршном поступку, што доводи до значајног увећања дуга и смањивања могућности отплате.

Стопа затезне камате вишеструко превазилази каматну стопу из дугорочних уговора о кредиту које одобравају домаће банке, али је такав извор финансирања, по правилу недоступан, за дужнике против којих се води извршни поступак, због неповољне оцене њихове кредитне способности, што онемогућава реструктурирање пласмана. Јер, банка је дужна да, у оквиру управља кредитним ризиком, при доношењу одлуке о одобравању пласмана, процени кредитну способност дужника, као и вредност и правну сигурност његове кредитне заштите, те друге релевантне факторе.¹⁶

¹³ Закон о затезној камати, *Службени гласник РС*, бр. 119/2012 (Даље у тексту и фуснотама: 33К), прописује висину стопе и начин обрачуна затезне камате коју плаћа дужник који задоцни са испуњењем новчане обавезе (О проблему уговора о кредиту са валутном клаузулом више у: Козар, 2019а: 217-246; Козар, 2018: 597-610).

¹⁴ ЗОО, чл. 277 ст. 2.

¹⁵ Дужник долази у доцњу кад не испуни обавезу у року одређеном за испуњење, а ако тај рок није одређен, дужник долази у доцњу кад га поверилац позове да испуни обавезу, усмено или писмено, вансудском опоменом или започињањем неког поступка чија је сврха да се постигне испуњење обавезе.

¹⁶ Одлука о управљању ризицима банке, *Службени гласник РС*, бр. 45/2011, 94/2011, 119/2012, 123/2012, 23/2013, 43/2013, 92/2013, 33/2015, 61/2015, 61/2016, 103/2016, 119/2017, 76/2018, 57/2019, 88/2019, тач. 40.

При томе, савесност дужника не зауставља ток затезне камате. Одсуство кривице за дужничку доцњу (нпр. виша сила - болест дужника, губитак посла и сл) не ослобађа дужника обавезе да плаћа затезну камату, због објективног схватања доцње у нашем праву. Дејство више силе као општег основа ослобођења од грађанско-правне одговорности, а тиме и питање кривице дужника за неиспуњење обавезе, не утиче на право повериоца на затезну камату. Виша сила је спољна околност (спољна чињеница) која има јачу моћ од моћи субјекта и дејствује независно од његове воље, њено дејство се не може предвидети, или спречити или избећи, а утиче на настанак, промену или престанак неког правног односа. У нашем правном систему прихваћено је схватање објективне доцње, тако да дужник пада у доцњу чим не испуни обавезу у року одређеном за испуњење, без обзира на кривицу¹⁷ (Ђорђевић, Станковић, 1987: 157).

Само поверилачка доцња, која настаје ако поверилац без основаног разлога одбије да прими испуњење или га својим понашањем спречи,¹⁸ може да доведе до престанка дужничке доцње,¹⁹ а тиме и до престанка обрачунавања затезне камате.²⁰

Немогућност стечаја над предузетником и осталим категоријама физичких лица у нашем позитивном праву

Поред дужника физичког лица, које се задужило у сврхе које нису намењене његовој пословној или другој комерцијалној делатности, нпр. закључило је са банком стамбени кредит, у нашем праву постоје још две значајне категорије дужника физичких лица, која се баве привредним активностима: једна је предузетник, а друга пољопривредник, као носилац или члан породичног пољопривредног газдинства.²¹ Стога су код ових категорија физичких лица још израженији проблеми, до којих доводи њихова инсолвентност или презадуженост, који се не могу превазићи изван поступка стечаја.

Појам предузетника и одговорност за обавезе уређени су одредбама Закона о привредним друштвима.²² Предузетник је пословно способно физичко лице које обавља делатност у циљу остваривања прихода и које је као такво регистровано у складу са законом о регистрацији.²³ Предузетник за све обавезе настале у вези са обављањем своје делатности одговара целокупном својом имовином и у ту имовину улази и имовина коју стиче у вези са обављањем делатности. Одговорност за обавезе не престаје брисањем предузетника из регистра.²⁴

¹⁷ ЗОО, чл. 324 ст. 1.

¹⁸ ЗОО, чл. 325 ст. 1.

¹⁹ ЗОО, чл. 326 ст. 1.

²⁰ Од дана повериоцeve доцње престаје тећи камата (ЗОО, чл. 326 ст. 2).

²¹ ЗЗКФУ, чл. 2 тач. 9.

²² *Службени гласник РС*, бр. 36/2011, 99/2011, 83/2014, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019 (Даље у тексту и фуснотама: ЗПД)

²³ ЗПД, чл. 83 ст. 1

²⁴ ЗПД, чл. 85 ст. 1 и 2

Законом о стечају²⁵ уређују се услови и начин покретања и спровођења стечаја над правним лицима, што значи да је предвиђена могућност покретања и спровођења стечаја само над правним лицима, а да спровођење стечаја над физичким лицем - предузетником, више није могуће (чл. 1 ст. 1), што представља битну разлику у односу на претходни Закон о стечајном поступку,²⁶ који је у чл. 33 ст. 1 предвиђао да својство дужника имају правна лица, односно предузетници. Стога, предузетник као облик обављања привредне делатности из ЗПД нема својство правног лица, и не може бити странка у стечајном поступку, тј. нема својство дужника, јер је предузетник физичко лице које одговара целокупном својом имовином за обавезе настале у обављању делатности. То значи да, после ступања на снагу ЗС, намирење поверилаца и наплата потраживања према предузетнику, односно на његовој имовини могућа је само у извршном поступку, као поступку појединачног – индивидуалног извршења, али не и у поступку стечаја, као поступку колективног намирења поверилаца генералним извршењем на целокупној имовини стечајног дужника.

Исто важи и за пољопривредника, као носиоца или члана породичног пољопривредног газдинства.

Зато, у нашем позитивном праву, на побољшање или олакшање положаја извршног дужника – физичког лица не могу да се примене многе, условно речено, позитивне правне последице покретања и отварања стечајног поступка, од којих је мораторијум једна од најважнијих

Забрана индивидуалног извршења на имовини дужника ради и намирења поверилаца и „мораторијум”

Новчано потраживање остварује се принудно у поступку појединачног (индивидуалног) или општег (генералног) извршења (Познић, 1987: 436). У извршном поступку спроводи се појединачно извршење, док се у стечајном поступку спроводи опште извршење. У извршном поступку важи принцип први у времену јачи у праву (*prior tempore, potior iure*), а у стечајном поступку се повериоци намирују истовремено и конкурентно (Радованов, 2014: 404), чиме се остварује једно од главних начела стечаја - једнак третман поверилаца (*par conditio creditorum*) (Riesenfeld, 2020: 2). С друге стране, стечај је институт колективног намирења поверилаца генералним извршењем на имовини стечајног дужника, чиме он престаје да постоји као правни субјект (Васиљевић, 1997: 325), ако је правно лице. То значи да се ова два поступка међусобно искључују (Vrhovšek, Kozar, 2019: 149).

Зато је као једна од правних последица стечаја прописано да се од дана отварања поступка стечаја не може против дужника, односно над његовом имовином, дозволити мера обезбеђења нити принудног извршавања ради намирења потраживања у погледу којих постоји извршна исправа, као и да се

²⁵ Службени гласник РС, бр. 104/2009, 99/2011, 71/2012 (Одлука Уставног суда), 83/2014, 113/2017, 44/2018, 95/2018 (Даље у тексту и фуснотама: ЗС)

²⁶ Службени гласник РС, бр. 84/2004, 85/2005

прекидају поступци ради обезбеђења и извршења, који су у току. Дакле правна последица стечаја је немогућност принудног извршења на имовини стечајног дужника, као и прекид извршног поступка, из чега произлази да правоснажне и извршне исправе губе својство извршности, али не и својство правоснажности (Козар, 2010: 74).

Термин „мораторијум” употребљава се и за означавање забране извршења и намирења, као правне последице отварања стечајног поступка из члана 93. став 1. СЗ (Обућина, 2017: 36). Међутим, у сваком случају, мере обезбеђења из чл. 62 ст. 2 тач. 4 ЗС, које суд може одредити у току претходног поступка (забрана или привремено одлагање спровођења извршења према стечајном дужнику, укључујући и забрану или привремено одлагање које се односи на остваривање права разлучних и заложних поверилаца), које се такође називају мораторијумом, треба разликовати од законске забране извршења и намирења као правне последице отварања стечајног поступка из чл. 93 ст. 1 ЗС, која наступа *ex lege*.

Ова процесноправна последица отварања стечајног поступка установљена је да се не би реметило равномерно намирење свих поверилаца (Мићовић, 2010: 148). Начело заштите дужника се конкретизује и у правилу да се групно намирење стечајних поверилаца не може спровести на оним стварима и правима стечајног дужника, која не би могла бити нити предмет извршења (Дабетић Трогрић, 2015: 11).

Стога би се увођењем института индивидуалног стечаја потрошача, односно физичких лица у наш правни систем, услед законске забране индивидуалног извршења, боље заштитили и повериоци, омогућавањем сразмерног намирења њихових потраживања из дужникове расположиве имовине, уз истовремену хуманизацију и побољшање положаја дужника, стварањем услова за реструктурирање његових обавеза и престанак дужничке доцње, а након одређеног времена и дужничког статуса. Положај дужника олакшава се и тиме што стечај искључује могућност спровођења извршног поступка на деловима њихове имовине.

Престанак обрачунавања уговорених и затезних камата за необезбеђена потраживања као правна последица отварања стечајног поступка

Новелама ЗОО из 1993. године²⁷ брисан је чл. 401 у коме је било прописано да камата престаје тећи кад свота доспелих, а неисплаћених камата достигне главницу. На овај начин, у периоду хиперинфлације престала је да важи одредба која је била одраз начела заштите дужника, а закон није враћена ни у временима која карактерише стабилни курс динара и ниска стопа инфлације.

Ван стечајног поступка постоји могућност да дужник физичко лице, корисник финансијских услуга, и поверилац на аутономној основи, дакле спора-

²⁷ Службени лист СРЈ, бр. 31/93,

зумом, договоре застој у отплати (мораторијум) због околности које представљају вишу силу, током чијег трајања се не обрачунава затезна камата на главницу у доцњи. Такав институт постоји у чл. 32 ст. 2 и 3 ЗЗКФУ према коме, ако у току трајања уговорног односа наступе околности које корисника доводе у тешко имовинско стање, односно друге битне околности на које корисник не може утицати - банка, односно давалац лизинга могу, на захтев корисника, прогласити застој у отплати (мораторијум) за одређени период, у коме банка, односно давалац лизинга не обрачунавају затезну камату на доспело а неизмирено потраживање, с тим што се унутрашњим актима поверилаца прописују критеријуми за проглашење застоја у отплати.

Као што је наведено, привремено одлагање појединачног извршења по одредбама чл. 122 ст. 3 ЗИО, не утиче на ток затезне камате, па је изван стечајног поступка могуће зауставити ток затезне камате само на аутономној основи, споразумом између дужника и повериоца. Међутим, у стечајном поступку затезне и уговорене камате за необезбеђена потраживања престају тећи *ex lege*, даном отварања стечајног поступка, док је за обезбеђена потраживања прописан лимит у висини цене добијене продајом предмета заложног права (ЗС, чл. 85). У питању је једна од „последика отварања стечајног поступка на потраживања” (Дукић Мијатовић, Козар, 2019: 326).

Дејство стечаја и реорганизације главног дужника на јемство физичког лица

Одговарајуће одредбе о дејству стечаја главног дужника на јемство предвиђене су у ЗОО. У случају стечаја главног дужника поверилац је дужан пријавити своје потраживање у стечај и о томе обавестити јемца, иначе одговара јемцу за штету коју би овај имао због тога Међутим смањење обавезе главног дужника у стечајном поступку или у поступку принудног поравнања не повлачи са собом и одговарајуће смањење јемчеве обавезе, те јемац одговара повериоцу за цео износ своје обавезе.²⁸

Ово правило у судској пракси је прихваћено и када је у питању реорганизација главног дужника. Према ставу судске праксе, усвојени план реорганизације којим је промењен, продужен рок испуњења обавезе стечајном дужнику, не утиче аутоматски на услове испуњења обавезе јемца платца, већ он остаје дужник под непромењеним условима.²⁹

У пракси се дешава да физичка лица, најчешће оснивачи, чланови привредних друштава или њихови пословни партнери, а по некада и рођаци оснивача и сл, јемче за обавезе правног лица према банкама и другим њиховим повериоцима из уговора о кредиту и сличних правних послова. Такво јемство често је праћено и потписивањем „личних” меница, када физичко лице постаје и менични дужник. Међутим, због цитираног законског правила да смањење

²⁸ ЗОО, чл. 1007.

²⁹ Из решења Привредног апелационог суда, Пж. 9298/2010 од 2.6.2010. године, доступно на адреси: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/34897>, 09.02.2020.

обавезе главног дужника у стечајном поступку или у поступку принудног поравнања (са чиме је судска пракса оправдано изједначила и усвојени план реорганизације) не повлачи са собом и одговарајуће смањење јемчеве обавезе, те јемац одговара повериоцу за цео износ своје обавезе, може се десити да физичко лице, које није привредни субјекат, одговара повериоцима у вишем износу, у краћим роковима и под строжијим условима, од правног лица – привредног субјекта, за чије је обавезе јемчио, а коме су те обавезе смањене или олакшане, путем неке од мера за реализацију плана реорганизације које предвиђа чл. 157 тач. 1 и 6 ЗС (нпр. предвиђање отплате у ратама, измена рокова доспелости, каматних стопа или других услова зајма, кредита или другог потраживања или инструмента обезбеђења, односно отпуст дуга, потпун или чешће делимичан, и сл).

Такво законско решење, и његово тумачење у судској пракси, којим се делимично одступа од акцесорне природе јемства, има утемељење у основној сврси јемства као личног средства обезбеђења, и сасвим је прихватљиво када су у јемци правна лица. Међутим, излаз из такве ситуације за јемце – физичка лица може бити само индивидуални стечај.

Шта више, уколико је физичко лице авалирало меницу коју је издало правно лице или на други начин постало солидарни менични дужник са правним лицем, пре покретања стечајног поступка над тим правним лицем, поверилац може и против физичког лица да покрене скраћени извршни поступак, по одредбама чл. 326а - 326е ЗИО које омогућавају лакше и брже намирење извршног повериоца који поседује одређену квалификовану веродостојну исправу према дужнику који може имати својство странке у спору пред привредним судом. Скраћени извршни поступак ће се примењивати ако према веродостојној исправи два или више извршних дужника солидарно одговарају (нпр. меница, у којој је главни менични дужник правно лице, а менични јемац – авалиста физичко лице, нпр. оснивач тога правног лица) (Kozar: 2019b: 67-76).

Могућност примене мера за реализацију плана реорганизације у индивидуалном стечају

Реорганизација представља начин спровођења стечаја уређен одредбама из чл. 155 – 173 ЗС, који подразумева намирење поверилаца према усвојеном плану реорганизације и то редефинисањем дужничко-поверилачких односа, правног положаја дужника или на други начин предвиђен планом (Дукић Мијатовић, 2011: 360-372). Реорганизација се спроводи ако се тиме обезбеђује повољније намирење поверилаца у односу на банкротство.

Иако су мере за реализацију плана реорганизације пре свега, прилагођене правним лицима као стечајним дужницима, а поједине као што су претварање потраживања у капитал, статусне промене и сл, могу се искључиво односити на дужнике - правна лица, није искључено да би се друге мере са успехом могле применити и на стечајне дужнике – физичка лица, након одговарајућих законских измена и увођења могућности индивидуалног стечаја по-

трошача. Обавезе физичког лица у индивидуалном стечају могле би да буду смањене или олакшане, путем неке од мера за реализацију плана реорганизације које предвиђа чл. 157 тач. 1 и 6 ЗС (нпр. предвиђање отплате у ратама, измена рокова доспелости, каматних стопа или других услова зајма, кредита или другог потраживања или инструмента обезбеђења, односно отпуст дуга, потпун или чешће делимичан, и сл). Такође, на физичка лица би се могле применити и мере као што је закључивање уговора о кредиту, односно зајму, као и извршење, измена или одрицање од заложног права, уз сагласност имаоца заложног права.³⁰

Такође, нека правила којима је законодавац олакшао финансирање дужника кроз додатну заштиту кредита и зајмова у неком будућем стечајном поступку, могла би се применити и на реорганизацију у индивидуалном стечају.

Стечај потрошача у упоредном праву

У праву Републике Хрватске Стечајним законом из 1996. године³¹ уведена је могућност стечаја над имовином две категорије физичких лица – трговца појединца и обртника. Институт ослобођења од преосталих обавеза омогућио је овим лицима нови почетак, након што се у стечајном поступку уновчи њихова расположива имовина. Приликом реформе стечајног права из 1996. године оцењено је да у Хрватској још нису сазрели услови за увођење посебне врсте стечајног поступка за физичка лица која се не баве трговачком или занатском делатношћу (Гагашић, 2011: 1487-1514). Доношењем Стечајног закона из 2015. године³² проширен је круг физичких лица која обављају привредну делатност, над чијом имовином се може спровести стечајни поступак. Доношењем Закона о стечају потрошача³³ уведена је могућност спровођења стечаја над имовином свих физичких лица, дакле и лица која се не баве привредном делатношћу (Марковић, 2018: 215 – 216). Могућност свих физичких лица да се под одређеним претпоставкама ослободе од преосталих обавеза према својим повериоцима постоји у многим модерним европским законодавствима.³⁴

Модалитети увођења индивидуалног стечаја у Републици Србији

Имајући у виду мишљења изнета у стручној и научној јавности, као и досадашња искуства из других земаља, могу се изнети одређена предвиђања о начину на који ће бити регулисан индивидуалног стечаја у Републици Србији.

Програмом за решавање проблематичних кредита за период 2018-2020. предвиђено је да радна група размотри питања у вези са увођењем правног

³⁰ ЗС, чл. 157 тач. 7 и 10.

³¹ Народне новине, бр. 44/96

³² Народне новине, бр. 71/15, 104/17

³³ Народне новине, бр. 100/15

³⁴ Прописе о личном стечају потрошача познају Велика Британија, Аустрија, Немачка, Француска, Белгија, Ирска, Шпанија, Луксембург, Холандија, Данска, Малта, Чешка и Словенија.

оквира стечаја предузетника, као првог корака ка евентуалном увођењу стечаја (банкрота) физичких лица у будућности.

Суштина индивидуалног стечаја (личног банкрота) је да се уради репрограм дуга, и делимичан отпуст дуга, као и избегавање пленидбе личне имовине у поступку принудног извршења. Идеја личног банкрота, који треба да буде морално и друштвено прихватљив, јесте да се презадуженом грађанину омогући нови финансијски почетак, што се остварује кроз институт ослобођења, којим се, након окончања стечаја, дужник ослобађа свих преосталих дугова према својим повериоцима (Telesković, 2019: 1-2).

Основе карактеристике тога поступка су да дужник који не може да плаћа дугове тражи проглашење личног банкрота, затим суд утврђује да ли је дужник подобан за лични банкрот, након чега пописује имовину и приходе, утврђује план отплате дугова који траје три до пет година,³⁵ мере за реализацију тог плана и одређује личног стечајног управника (повереника), који управља целокупном имовином дужника, чак и наследством које се у међувремену добије (Ђорђевић, 2019: 1-2). Дужник на располагању има минималне приходе, за егзистенцијалне потребе, и у обавези је да покуша да се запосли ако је без посла, док остатком прихода дужника, који се воде на посебном рачуну, располаже повереник, користећи их за отплату дугова, а након успешно реализованог плана отплате, сви преостали неизмирени дугови престају (Ђорђевић, 2019: 1-2). Такође, указано је на проблем да ће стечајног управника морати да плаћа онај који га ангажује, сагласно правилима стечајног права о предујму трошкова стечајног поступка (Telesković, 2019: 1-2).

Правни стандард према коме суд оцењује подобност дужника за лични банкрот, је да је то „*поштен, а несрећан дужник*”, дакле, лице које није својом кривицом дошло у ситуацију да више не може да враћа своје дугове. То могу бити различите околности које имају обележја више силе, нпр. када изгори неосигуран стан оптерећен хипотеком, затим у случају штете услед елементарних непогода, а такође и губитак посла или случај кредита са валутном клаузулом у швајцарским францима, код којих постоји велики валутни ризик (Ђорђевић, 2019: 1-2). Такође требало би да буде испуњен стечајни разлог неспособности за плаћање, што би дужницима омогућило да поднесу захтев за покретање стечајног поступка (Telesković, 2019: 1-2).

Према мишљењу правне науке, држава мора да води рачуна о оним грађанима који дођу у такве животне околности да не могу вратити дугове. Законодавац мора предвидети случајеве да постоје лица која више неће моћи да раде, јер су у поодмаклим годинама или болесна. У тим посебним случајевима би требало прописати да се одмах ослободе од дугова које никад неће вратити (Telesković, 2019: 1-2).

С друге стране, постоје мишљења против увођења личног банкрота, уз образложење да тај институт не може решити проблеме као што је сиромаштво, те да би „требало да се дефинише социјална политика и одреди минимум

³⁵ Европска пракса показала је да је три до пет година најбољи период отплате, односно оптимални рок трајања личног банкрота, а максимално седам година.

достојанственог живота” (Telesković, 2019: 1-2). „А тај минимум достојанственог живота, који одређује стечајни управник”, не може да траје да траје вечно, већ најмање три, а највише седам година, и зове се „период добре праксе”. Кад прође тај период и ако је дужник нпр. отплатио 10 одсто дуга, осталих 90 одсто ће му бити отписано. Он ће моћи поново да крене и да не буде баласт, ни за себе, ни за околину. У правној науци је указано да се не сме допустити да се дужник пречесто користи тим институтом, те да треба прописати период од неколико година у коме дужник не може поново да да отвори стечај (Telesković, 2019: 1-2).

Према мишљењу правне науке, основни мотив за улазак у ову процедуру и уредно сервисирање дугова у периоду отплате према судски утврђеном плану, јесте извесност отписа, односно престанка преосталих неизмирених дугова, те крај финансијске агоније. Овај институт је потребан нашем систему и у складу је с европским стандардима, јер представља начин да се грађани спасу од финансијске пропасти ако дођу у дужничку кризу не својом кривицом (Ђорђевић, 2019: 1-2).

Отежан финансијски положај грађана проузроковао је погоршање њиховог укупног социјалног положаја, повећање броја проблематичних кредита, као и судских спорова пред судовима опште и посебне надлежности у Републици Србији (Козар, 2019а: 240). Слична ситуација постоји и код предузетника који су узимали разне врсте кредита за основна и обртна средства и сл. Индивидуални стечај корисника кредита, који у нашој теорији и пракси представља непознаницу, могао би представљати бољи излаз из презадужености појединца (Опачић, Козар, 2018: 111-124), уместо покретања парничних поступака за раскид или ништавост уговора о кредиту са валутном клаузулом, са неизвесним исходом, а извесним великим трошковима. Лични банкрот посебно би био користан за предузетнике, који сада немају могућност стечаја и репрограма дугова у стечајној реорганизацији, већ се непосредно суочавају са блокадом рачуна и брисањем радње. Према мишљењу правне науке прво би требало увести стечај предузетника, којих у Србији има око 260.000, а тек на основу тог искуства би требало размотрити увођење стечаја и свих осталих физичких лица (Telesković, 2019: 1-2).

Закључак

У нашем позитивном праву, за разлику од многих европских земаља, није дозвољено спровођење индивидуалног стечаја над физичким лицем, предузетником или пољопривредником.

Хуманизација положаја дужника физичких лица, изван стечајног поступка, остварује се прописивањем заштитних мера и механизма, који олашкавају њихов положај, као што је привремено одлагање извршења, или забраном извршења на јединој непокретности у власништву дужника физичког лица ради намирања несразмерно мањег износа потраживања из комуналних и сродних услуга.

Поред одредаба процесног права, и материјално право штити дужника одговарајућим нормама као што је забрана анатоцизма – уговарања камате на камату или омогућавање застој у отплати (мораторијум) на основу споразума са банком.

Упркос заштитним одредбама нашег процесног и материјалног позитивног права, физичка лица, чија редовна примања и расположива имовина нису довољна за потпуно намирење потраживања, која се увећавају за затезну камату, могу и поред делимичних отплата дуга, остати у положају вечитог извршног дужника, због правила о урачунавању камата, а имајући у виду да у грађанском праву нема „апсолутне застарелости, што са економског, психолошког и социолошког аспекта чини његов положај крајње нехуманим, а на дужи рок и егзистенцијално неодрживим.

Потребна је додатна заштита ове категорије дужника, прописивањем института индивидуалног стечаја, чија је суштина репрограм и делимичан отпуст дуга, као и избегавање пленидбе личне имовине физичких лица у поступку принудног извршења.

Упоређивање положаја инсолвентних правних лица са ситуацијом у којој се налазе презадужена физичка лица, доводи до закључка о неопходности увођења личног банкрота у наш правни систем.

Многе правне последице и институти стечајног поступка, као што је забрана индивидуалног извршења, престанак обрачунања камате и редефинисање дужничко-поверилачких односа мерама за реализацију плана реорганизације, омогућавају бољи положај правним лицима, тако да ускраћивање физичким лицима таквих погодности нема оправдања.

Идеја да се личним банкрутом презадуженом грађанину омогући нови финансијски почетак, треба да буде морално и друштвено прихватљива. То се постиже институтом ослобођења од преосталих обавеза. Након окончања стечаја, који траје од три до пет година, током којег под надзором повереника измирује део својих обавеза, дужник се ослобађа свих преосталих дугова.

Увођење индивидуалног стечаја потрошача омогућило би боље решавање проблема физичких лица која не могу да редовно отплаћују своје дугове, а заштитни механизми тога поступка допринели би хуманизацији положаја дужника.

Литература:

1. Jovanović – Zattila, Milena i Čolović, Vladimir (2007): *Stечајно право*, Dosiје, Beograd.
2. Dukić, Marijana (2008): *Zaštita poverilaca u stečaju, doktorska disertacija*, Privredna akademija, Novi Sad.
3. Đorđević, Sanja: Država priprema zakon o stečaju građana, dostupno na adresi: <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3263241/drzava-priprema-zakon-o-stecaju-gradjana-licni-bankrot-spas-od-izvrsitelja>, 6.06.2019.
4. Trešnjev, Aleksandra: Nova ekonomija, dostupno na adresi: <https://novaekonomija.rs/sr/vesti/vesti-iz-zemlje/javni-izvr%C5%A1itelji-u-2017-godini-prodali-3736-stanova-i-ku%C4%87a>, 08.02.2020.

5. Kozar, Vladimir i Lazarević, Dragoljub (2019): Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju sa novelama iz 2019. godine, sudskom praksom i registrom pojmova, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Poslovni biro, Beograd.
6. Kozar, Vladimir (2019): „Ništavost valutne klauzule - ograničenje slobode pružanja finansijskih usluga i narušavanje pravne sigurnosti”, *Sloboda pružanja usluga i pravna sigurnost* (ur. Miodrag Mićović), Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu Institut za pravne i društvene nauke, Kragujevac, str. 217-246;
7. Kozar, Vladimir (2018): „Raskid ugovora o kreditu sa valutnom klauzulom zbog promena kursa švajcarskog franka”, *Kultura polisa*, god. XV br. 36/2018, Kultura – Polis Novi Sad, Institut za evropske studije Beograd, str. 597-610.
8. Đorđević Živomir i Stanković, Vladan (1987): *Obligaciono pravo*, Naučna knjiga, Beograd.
9. Poznić, Borivoje (1987): *Građansko procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd.
10. Radovanov, Aleksandar (2014): *Građansko procesno pravo*, 4. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe Novi Sad.
11. Riesenfeld, Stefan Albrecht: Bankruptcy, dostupno na adresi: <https://www.britannica.com/topic/bankruptcy#ref248841>, 08.02.2020.
12. Vasiljević, Mirko (1997): *Poslovno pravo*, Savremena administracija, Beograd.
13. Vrhovšek, Vladimir i Kozar, Vladimir (2019): „Izlučna tužba protiv stečajnog dužnika”, *Pravni život*, tom III, br. 11/2019, Udruženje pravika Srbije Beograd, str. 141–155.
14. Kozar, Vladimir (2010): *Komentar stečajnih zakona*, Poslovni biro, Beograd.
15. Obučina, Jasminka (2017): „Odnos prethodnog stečajnog postupka i postupka sprovođenja izvršenja radi namirenja novčanog potraživanja na nepokretnostima”, *Pravo i privreda*, br. 1-3/2017, Udruženje pravika u privredi Srbije, Beograd, str. 36 – 42.
16. Mićović, Miodrag (2010): *Privredno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Institut za pravne i društvene nauke, Kragujevac.
17. Dabetić Trogrlić, Vesna (2015): „Tužbe iz stečajnog postupka”, *Bilten Privrednog suda u Beogradu*, br. 1/2015, dostupno na adresi: <http://www.propionline.com/Practice/Decision/44474>, 08.02.2020.
18. Marijana Dukić Mijatović, Kozar, Vladimir (2019): *Postulati korporativnog stečaja u Republici Srbiji*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad.
19. Dukić Mijatović, Marijana (2011): „Predlog plana reorganizacije u svetlu zakonskih procedura stečajnih zakona u regionu”, *Pravo i privreda*, br.4-6/2011, Udruženje pravika u privredi Srbije Beograd str. 360-372.
20. Kozar, Vladimir (2019): „Skraćeni izvršni postupak”, Radno-pravni savetnik, br. 12/2019, Poslovni biro, Beograd, str. 67-76.
21. Opačić, Ana i Kozar, Vladimir (2018): „Uticaj mas-medija na kreiranje potrošačkog mentaliteta kao uzroka insolventnosti pojedinca”, *Kultura polisa, Posebno izdanje 4 Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva*, godina XV (2018), Kultura – Polis Novi Sad, Institut za evropske studije Beograd, str. 111-124.
22. Garašić, Jasnica (2011): „Kako zakonski regulisati „osobni stečaj” u Hrvatskoj”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 61, br. 5/2011. str. 1487-1514, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/74386>, 17.01.2019.
23. Marković, Nevenka (2018): „Stečaj potrošača u Republici Hrvatskoj”, *Aktuelna pitanja iz oblasti građanskog prava u Bosni i Hercegovini – teorija i praksa*, (ur. Milenko Milekić) Udruženje sudija Republike Srpske, Banja Luka - Jahorina, str. 215 – 216.

24. Telesković, Anica: MMF predlaže usvajanje zakona o ličnom bankrotu, dostupno na adresi: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/3544736/licni-bankrot-da-li-biste-svoj-novacanik-poverili-stecajnom-upravniku.html>, 6.06.2019.
25. Zakon o obligacionim odnosima - ZOO, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89, *Službeni list SRJ*, br. 31/93, 22/99, 23/99, 35/99, 44/99
26. Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga - ZZKFU, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 139/2014
27. Zakon o izvršenju i obezbeđenju - ZIO, *Službeni glasnik RS*, br. 106/2015, 106/2016 (Autentično tumačenje), 113/2017 (Autentično tumačenje), 54/2019, 9/2020 (Autentično tumačenje)
28. Odluka o upravljanju rizicima banke, *Službeni glasnik RS*, br. 45/2011, 94/2011, 119/2012, 123/2012, 23/2013, 43/2013, 92/2013, 33/2015, 61/2015, 61/2016, 103/2016, 119/2017, 76/2018, 57/2019, 88/2019, tač. 40.
29. Zakon o privrednim društvima - ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, 83/2014, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019 (Dalje u tekstu i fusnotama:)
30. Zakon o stečaju - ZS, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011, 71/2012 (Odluka Ustavnog suda), 83/2014, 113/2017, 44/2018, 95/2018 (Dalje u tekstu i fusnotama:)
31. Zakon o stečajnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 85/2005
32. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o obligacionim odnosima, *Službeni list SRJ*, br. 31/93,
33. Zakon o zateznoj kamati – ZZK, *Službeni glasnik RS*, br. 119/2012
34. Zakon o uređenju sudova - ZoUS, *Službeni glasnik RS*, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011, 78/2011 (drugi zakon), 101/2011, 101/2013, 40/2015 (dr. zakon), 106/2015, 13/2016, 108/2016, 113/2017, 65/2018 (OUS), 87/2018, 88/2018 (OUS)
35. Stečajni zakon, *Narodne novine*, br. 44/96
36. Stečajni zakon, *Narodne novine*, br. 71/15, 104/17
37. Zakon o stečaju potrošača, *Narodne novine*, br. 100/15
38. Rešenje Privrednog apelacionog suda, Pž. 9298/2010 od 2.6.2010. godine, dostupno na adresi: <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/34897>, 09.02.2020.
39. Stanje stvari, dostupno na adresi: <https://sta.njestvari.com/2018/12/29/u-2017-godini-prodali-3736-stanova>, 08.02.2020.

HUMANIZATION OF THE DEBTOR'S POSITION - INDIVIDUAL BANKRUPTCY

Summary: In our positive law, bankruptcy can only be initiated and enforced against companies and other legal entities, and personal bankruptcy against a natural person, entrepreneur or farmer is not possible. The humanization of the position of individuals' debtors outside bankruptcy proceedings is accomplished by prescribing a series of safeguards and mechanisms, such as temporary postponement of enforcement, or the prohibition of execution on the sole property owned by the natural person debtor to settle a disproportionately smaller amount of claims. The paper analyzes the need for additional protection of this category of debtors, prescribing the institute of individual bankruptcy, the essence of which is reprogramming and partial debt discharge, as well as avoiding the seizure of personal property in the process of enforcement. The idea of personal bankruptcy, which should be morally and socially acceptable, is to give the indebted citizen a fresh financial start by relieving them of all remaining debts after the end of the bankruptcy,

during which the commissioner supervises part of their obligations being settled. The author compared the position of insolvent legal entities with the situation of indebted natural persons, concluding that many institutes and legal consequences of bankruptcy proceedings, such as prohibition of individual execution, termination of interest calculation and reorganization, enable a better position for legal entities, concluding that such benefits should also be afforded to individuals.

Key words: personal bankruptcy; humanization; debtor; individual bankruptcy; execution; bankruptcy of consumers; debt relief; debt rescheduling